

Paper Accepted*

ISSN Online 2406-0895

Историја медицине / History of Medicine

Нена А. Васојевић^{1,2†}, Снежана Кирин^{2,3}, Мирко Филиповић⁴, Предраг Ј. Марковић⁵

Др Димитрије Радловић, пионир у области спортске медицине – ЖИВОТ И ДЕЛО

Dr. Dimitrije Radulović, pioneer in the field of sports medicine – life, work, and achievements

¹Универзитет у Београду, Историја и филозофија природних наука и технологије, Београд, Србија;

²Универзитет у Београду, Машински факултет, Иновациони центар, Београд, Србија;

³Универзитет у Београду, Историја и филозофија природних наука и технологије, Београд, Србија;

⁴Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, Србија;

⁵Институт за савремену историју, Београд, Србија

Received: November 2, 2017

Revised: August 21, 2018

Accepted: September 27, 2018

Online First: October 11, 2018

DOI: <https://doi.org/10.2298/SARH171102061V>

* **Accepted papers** are articles in press that have gone through due peer review process and have been accepted for publication by the Editorial Board of the *Serbian Archives of Medicine*. They have not yet been copy edited and/or formatted in the publication house style, and the text may be changed before the final publication.

Although accepted papers do not yet have all the accompanying bibliographic details available, they can already be cited using the year of online publication and the DOI, as follows: the author's last name and initial of the first name, article title, journal title, online first publication month and year, and the DOI; e.g.: Petrović P, Jovanović J. The title of the article. *Srp Arh Celok Lek*. Online First, February 2017.

When the final article is assigned to volumes/issues of the journal, the Article in Press version will be removed and the final version will appear in the associated published volumes/issues of the journal. The date the article was made available online first will be carried over.

† **Correspondence to:**

Nena A. VASOJEVIĆ

Univerzitet u Beogradu, Istorija i filozofija prirodnih nauka i tehnologije, 11000 Beograd, Srbija

Email: nenavasojevic@hotmail.com

Др Димитрије Радуловић, пионир у области спортске медицине – живот и дело

Dr. Dimitrije Radulović, pioneer in the field of sports medicine – life, work, and achievements

САЖЕТАК

У историографији српске медицине малобројни су подаци о животу и раду др Димитрија Радуловића. Др Радуловић припадао је првој генерацији Срба лекара деветнаестог века [1]. Рођен је 1814. године у Белој Цркви, а студије медицине завршио је у Пешти, у којој је стекао звање доктора медицине. После Пеште одлази у Беч, где се специјализује у области породилства. Међу Србима је био аутор првог рада из области коју данас називамо спортском медицином. Тим радом, као и својим каснијим деловањем, поставио је темеље спортске медицине међу Србима. Први је писао о важности телесног вежбања и утицају различитих спортова на физички развој деце, омладине и одраслих; на тај начин дао је допринос дефинисању оптималних физичких оптерећења и хигијенско-дијететских режима. Циљ му је био да се очува и унапреди здравље, односно да се побољшају превенција и куратива различитих обољења и повреда али и рехабилитација пацијената.

Кључне речи: медицина; спортска медицина; стипендија; Текелијанум; породилство

SUMMARY

In the historiography of Serbian medicine, there are few data on the life and work of Dr. Dimitrije Radulovic. Dr. Radulovic belonged to the first generation of Serbian doctors of the nineteenth century [1]. He was born in 1814, in Bela Crkva, completed his studies of medicine in Pest where he received his title Doctor of Medicine. After Pest, he goes to Vienna, where he specializes in obstetrics. Among the Serbs, he was the author of the first work in the area that we call sports medicine today. With this work, as well as with his later work, he established important foundations of sports medicine among Serbian people. He was the first one to write about the importance of physical exercise and the impact of different sports on the physical development of children, youth and adults; thus contributing to the definition of optimal physical activity and hygienic-dietary regimes. His goal was to preserve and improve health, i.e. to improve the prevention and curative of various diseases and injuries, as well as rehabilitation of patients.

Keywords: medicine; sports medicine; scholarship; Tekelijanum; obstetrics

УВОД

Доктор Димитрије Радуловић био је један од првих лекара Срба у деветнаестом веку. Рођен је 23. октобра 1814. године по јулијанском календару у Белој Цркви, тадашњем насељу Банатске војне границе. Потичао је из породице посрбљених Румуна, а његов отац био је сиромашни ћурчија (крзнар) Георгије [1]. Основну школу похађао је у Белој Цркви, док је свих шест разреда гимназије завршио у Сремским Карловцима. Да се радило о натпросечном ученику сведочи и чињеница „да је у једној школској години (1829/30) завршио два разреда гимназије (I и II), а остала четири до школске 1833/1834 године“. Већ у првом разреду гимназије био је тако добар ученик, да је после Ускрса 1830. године премештен у други разред [1]. У гимназији је стекао изванредно знање немачког и латинског језика, а показао је таленат за реторику и писање. О томе сведоче говори које је држао у то доба. Године 1833, на дан оснивања гимназије (27. децембра по јулијанском календару) беседио је у част Митрополита Стефана Стратимировића „Говор одржан на рођендан (његове) Екселенције Архиепископа и

Митрополита Стефана Стратимировића“, (*Oratio die onomastico excellentissimi Archiepiscopi ac Metropolitae Stephani Stratimirovics habita*). Беседу је започео цитирањем Ехелијада: „Свакога свој очекује дан, свима је време живота кратко и неповратно, али је посао врлине да (добрим) делима продужи славу“ , (*Stat sua cuique dies; breve et irreparabile tempus omnibus est vitæ; sed famam extendere factis, hoc virtutis opus*). Исте године одржао је беседу на латинском језику на тему „Школе треба да дају допринос у увећању и побољшању благостања појединца“, (*Scholae multum conferunt ad uniuscuiusque salutem augendam et amplificandam*), а наредне године (1834) тема његове беседе била је: „О жељи да се врлина повеже са науком“, (*De virtutis studio cum litteris coniugendo*) [2].

Радуловић је матурирао у Винковцима или Осјеку, јер у то доба, ђаци Карловачке гимназије нису имали могућност да испит зрелости полажу у својој школи. По завршеном шестом разреду, одлазили су у Винковце или Осјек и тамо слушали припремна предавања на немачком језику на коме су полагали и завршне испите. Тако је било све до 1873. године, када су добили право да испит зрелости полажу у матичној школи. По завршеној матури, Димитрије Радуловић је уписао студије медицине у Пешти, на предлог директора Велике српске гимназије Герчића. Радуловић је у свом директору имао пријатеља и помагача што се види из писма које му је упутио. Из писма се такође види, да се испомагао дајући корепенције студентима филозофије. Али, када је осетио да му здравље услед тога попушта, замолио је стипендију од митрополита Стефана Стратимировића, и овај му је обећао. Када пак стипендија није долазила, замолио је свог бившег директора да митрополиту каже о њему коју добру реч [1]. Важно је напоменути да је тада Карловачком гимназијом управљао Патронат под окриљем Српске православне цркве, који је и бирао чланове овог тела до 1921. године, када је Карловачка гимназија постала државна реална школа.

До стипендије вероватно није дошло, пошто је Радуловић убрзо после овог писма као студент медицине 1838. године изабран за стипендисту Текелијанума – Задужбине Саве Текелије која је управо те године започела са радом. Од дванаест питомаца Задужбине, изабраних за студије у Пешти, Радуловић је био други. Тада је слушао трећу годину медицине и истицао се срчаним друштвеним ангажовањем [3].

У то доба, студенти из Војводине често су се кретали између Пеште, Пожуна (Братиславе), Прага и Беча, градова који су се налазили у истој држави (Аустријској монархији), у којима се настава одвијала на немачком језику [4]. Димитрије Радуловић био је стипендиста Текелијанума пуне три године, од 1838-1841. Докторирао је, односно промовисан је у доктора медицине (*medicinae doctor*), на Пештанском медицинском факултету, 26. фебруара 1842. године.

ЖИВОТ У ТЕКЕЛИЈИНОМ ЗАВОДУ – ТЕКЕЛИЈАНУМУ

Завод Текелијанум (цивилни интернат за српску омладину у Будимпешти) основао је Сава Текелија* у својој 77. години, како би сиромашним, интелигентним и учења жељним српским младићима омогућио наставак школовања [5]. Критеријуми за избор стипендиста били су добар успех у претходном школовању, припадност православној вероисповести и слабо материјално стање. Сава Текелија омогућио је великом броју сиромашних људи да о трошку Задужбине своју децу школују на универзитетима широм Аустријске царевине, касније Аустроугарске монархије.

Сава Текелија је говорио да су Србима потребни образовани људи који ће српски народ упознавати са новим приликама у Европи и судбину српског народа све више везивати за судбину народа Европе. Следећи идеје просветитељства, одлучио је да целокупну имовину остави Матици српској, као задужбину која ће омогућити образовање сиромашних Срба [5]. Зграда Завода† у којој су били смештени питомци налазила се недалеко од Пештанског универзитета (ул. Великог крста, бр. 276). У Заводу, питомцима су били обезбеђени стан и огрев, а сваки од њих добијао је по стотину форинти за храну и универзитетске трошкове. Текелија није имао потомке. О „својим питомцима“ старао се лично; надзирао је њихово владање и учење и водио рачуна да буду задовољене и њихове остале потребе. Међутим, у то доба харале су многе болести за које није било лека. Иако су поседовали лекарско уверење да су здрави, многи од питомаца долазили су у Текелијанум већ начети неком болешћу, пре свега туберкулозом [6]. Известан број питомаца преминуо је током школовања, али њихова имена нису забележена у списима Матице српске, јер нису умрли у Текелијаном Заводу (дому) већ у кућама својих родитеља [7]. Ни сама зграда Задужбине није обезбеђивала најбоље услове за живот, посебно приземље које је било влажно. Међутим, без обзира на то, Текелијанум је изнедрио значајан део српске елите која је снажно допринела модернизацији живота међу српским живљем. У периоду 1838–1878. године, 179 питомаца Текелијанума завршило је студије. Већина њих је завршила филозофију или права, а 32 питомца завршило је студије медицине. Преглед спискова са именима питомаца довољан је да се каже, да је Текелијанум изнедрио значајан део српске лекарске елите 19. и 20. века. Они су по завршетку студија

*Сава Поповић Текелија (1761-1842) потицао је из два века старе и веома угледне породице Поповић-Текелија која је припадала српском војном племству Аустроугарске монархије. Образован у духу европског рационализма, Сава Текелија је био присталица реформи цара Јозефа II као и идеја Доситеја Обрадовића кога је познавао лично и са којим се дописивао [5]. Године 1786. промовисан је у доктора права на Пештанском универзитету.

† „Дом за своје Заведеније“ односно Текелијанум Сава Текелија је купио 21. августа 1838. године.

живели и радили на подручју тадашње Војвођанске границе, као и на подручју Кнежевине Србије, потом Краљевине Србије.

Осим др Димитрија Радуловића, који је одбраном своје докторске дисертације направио прве кораке у области спортске медицине код Срба, међу питомцима су били и касније познати лекари: Јован Стејић, Иларион Анђелковић, Стеван Васић, Никола Дада, Ђорђе Ивановић, Љубомир Радивојевић, Милош Радојчић, Ђорђе Јаконић, Милан Јовановић Батут и Илија Огњановић.

По доласку у Текелијанум, Димитрије Радуловић се суочио са новим и потпуно другачијим начином живота, коме се ипак брзо прилагодио. Године 1838. у Будиму је организована свечаност у част Симе Милутиновића Саралије. На тој свечаности, Радуловић је као представник студената медицине и питомца Текелијанума одржао поздравни говор. Наредне године (1839) говор је одржао на прослави празника Светог Саве где је беседио на тему: „Слово-Високопочитајмо Сабрание“ [2]. Као студент, био је пренумерант (претплатник) на велики број књига које су штампане у то доба. У заводу је остао до 1842. године када је, на пештанском универзитету, одбранио дисертацију под насловом „О медицинској гимнастици са становишта физиологије и дијететике“ (DE GYMNASTICA MEDICA PHYSIOLOGICO ET DIAETETICO RESPECTU). Дисертацију, коју је написао и исте године објавио на латинском језику, посветио је добротвору Сави Текелији [8]. Нажалост, о лику и делу др Димитрија Радуловића данас се зна веома мало. У тексту Хрватског друштва за спортску медицину наведено је да „спортска медицина у Хрватској има дугу традицију која, према документима, сеже у последње десетлеће прве половине 19. столећа. Доктор Димитрије Радуловић је 1842. године обранио докторску дисертацију са темом „De gymnastica medica physiologica et diaetetico respectu (Fiziološki i prehrambeni aspekti medicinske gimnastike)“ која је објављена у Пешти, а похрањена у Националној и свеучилишној књижници у Загребу. Аутор се због наведене дисертације сматра једним од дојена у знаности медицине спорта у нашој земљи. У свом квалификацијском раду Радуловић не расправља само о медицинској гимнастици као таквој, већ и о могућностима превенције и лијечења болести суставном примјеном тјелесне активности, при чему сасвим сувремено оцјењује важност кретања за људско здравље“ [9]. Важно је поменути да се примерци дисертације Др Димитрија Радуловића чувају и у Народној библиотеци Србије, у Библиотеци Матице српске и у Историјском архиву у Панчеву. Литература о доктору Радуловићу настајала је и у Србији и у Хрватској али под сложеним друштвено политичким околностима 20. века. У „хрватском“ делу те литературе, неки аутори чак оспоравају Радуловићеву припадност српском националном корпусу. Међутим, неоспорна је чињеница да у свим његовим документима пише да је он Србин. Др Радуловић био је заинтересован за различите области медицине. Године 1841. на Пештанском универзитету је

завршио курс лечења богиња. Осим инфективних болести интересовало га је и породиљство о чему сведочи диплома од 11. јуна 1842. године о стеченом знању магистра породиљства на бечком Медицинском факултету [2]. Поред медицине Радуловић је изучавао и „филозофске науке“ на Пештанском универзитету. Ради се заправо о двогодишњем лицејском школовању, које је уобичајено претходило упису студија. О овоме сведоче сведочанства (*Testimonium*) о положеним испитима из прве и друге године 1835/1836, као и писмо које је упутио 1. јуна 1842. године (по јулијанском календару) Епископу вршачком (Јосифу Рајачићу) док се налазио у Бечу. У писму истиче да је изучио филозофију и да студира медицину, да ће студије завршити „ове године“ и моли да га епископ Рајачић препоручи властима како би био именован за физика у Белој Цркви. У том време није било необично да студенти стичу знања из више области на више универзитета Аустројске монархије.

НАУЧНИ И СТРУЧНИ РАД И КАРИЈЕРА

У првој половини XIX века физичко и духовно здравље српског народа било је озбиљно нарушено великим и тешким ратним сукобима (Први и Други српски устанак), док је здравствена просвећеност народа, била на изузетно ниском нивоу. Биле су распрострањене многе болести за које није било лека. Младе животе, на првом месту је односила туберкулоза. Често се дешавало да не буду у могућности (попут Јована Јовановића Змаја) да помогну члановима својих породица и себи. Честе су биле епидемије колере и трбушног тифуса [10]. За „правим лекарима се осећала највећа глад“ [11]. Те велике народне потребе били су свесни младићи који су на пештански универзитет долазили из свих крајева у којима су живели Срби.

У време када је Димитрије Радуловић постао доктор медицине, на територији данашње Војводине, као и у Србији, није гимнастика и вежбање нису се пропагирани као активности значајне за људско здравље. То је уследило тек после 1850. године. Следбеници др Радуловића у Војводини били су др Ђорђе Натошевић (1821-1887), др Радивоје Симовић (1858-1950), др Урош Чаковац (1898-1976) и др Петар Швар (1890-1981) [12]. Вест о промовисању Димитрија Радуловића у доктора медицине објављена је у „Србским народним новинама“ 1. марта 1842. године [8]. Те новине излазиле су у Пешти, а њихов уредник и издавач био је др Теодор Павловић*. Извори за Радуловићеву дисертацију била су дела античких лекара Хипократа, Целзуса, Галена и других, као и дела Фридриха Лудвига Јана (Friedricha Ludwiga Jahn), Франциса Фулера (Franz Fuller), Карла Линеа (Carl Liné), Кристофа Вилхелма Хуфеланда (Christoph Wilhelm Hufeland) итд [13]. Посебно је било значајно сазнање, схватање и писање о гимнастици и гимнастичком вежбању, како код деце, исто тако и код одраслих. Значајан део

* Теодор Павловић (1804-1854) био је први секретар Матице Српске у Новом Саду.

дисертације Димитрија Радуловића био је посвећен раду мишића приликом вежбања, као и функционисању нервног система и осталих система и органа. Вежбање је било сачињено од телесних покрета, како оних активних тако и пасивних. Другим речима, вежбе су биле терапеутска гимнастика којом су могли да се баве и деца и одрасли. Међутим, приликом избора вежби, било је неопходно да се узму у обзир физичке карактеристике и физичка спремност човека коме су намењене. Посебно је интересантно Радуловићево објашњење о „вежбама дисајних органа“ и њиховом значају. Тако у часопису Српски народни лист из 1842 о наводи да се таквим вежбама „бела цигерица“ снажно шири, и зато у њу много више ваздуха улази, а отуда је и проток крви много бржи. У ово вежбање дисајних путева спадају говор, декламовање, певање, свирање у двојницу или флауту“ (14).

По стицању звања доктора медицине, др Димитрије Радуловић је покушао да упозна српску јавност са значајем гимнастике, вежбања и спорта [3]. У пештанском „Сербском народном листу“, објавио је чланак у четири наставка под насловом „Лекарска гимнастика“ (15). Ти чланци били су засновани на појединим деловима његове докторске дисертације.

Први део Радуловићевог чланка штампан је у „Сербском народном листу“ 26. јула 1842. године (16). У њему су Олимпијске игре и олимпизам први пут поменути на просторима на којима су живели Срби. У уводу је дат кратак преглед телесног вежбања код Грка и Римљана. Поделу телесних вежби извршио је по Галену (129. – 200. н. е.), познатом римском лекару и филозофу грчког порекла. Чланак је употпуњен цитатима Хипократа, Целзуса, Галена, и других старих и значајних лекара, а поделу телесних вежби др Радуловић је извршио следећи Јана и Гутсмута (Gymnastik für d. Jugend 1801.-Deutsche Turnkunst 1816.). Радуловић се у раду бави лекарском гимнастиком која се заснива на телесним вежбама за децу „педагошка (лекарска) медицинска гимнастика“, и гимнастиком одраслих („гимнастиком за одрасле“). Препоручио је да се деца баве гимнастиком од своје прве године. „Будући да се између треће и шесте године детета кретање његових ногу и руку доста утврђује, гимнастика у то доба треба тежити, да се дечији чланци покретима покрећу“ [15]. У делу чланака који се односи на вежбање одраслих, нарочито је истицао да интензитет и тежина сваке вежбе морају бити прилагођени телесним могућностима појединца.

Последњи чланак о спортској медицини др Димитрије Радуловић објавио је у „Сербском народном листу“ 20. августа 1842. године (14).

По завршетку студија Димитрије Радуловић је упутио молбу Епископу вршачком Јосифу Рајачићу да га препоручи властима како би био именован за физика (градског лекара) у Белој цркви [2]. Није познато да ли је Рајачић препоручио Радуловића властима или није. Међутим, Радуловић је октобра 1842. године поднео молбу за добијање дозволе за приватну праксу у

Панчеву. У њој је навео да је по образовању доктор медицине и магистар породиљства (бабичлука). Дозволу за рад добио је од Генералне команде 21. децембра 1842. године [17]. Био је први лекар акушер у Панчеву. Међутим, 29. децембра исте године, преко панчевачког Магистрата, Радуловић је, упутио молбу Дворском ратном савету у Бечу да буде постављен на упражњено место лекара у земунском контумацу. За исто место су конкурисале и његове колеге из Панчева - др Петровић и др Коларовић али ниједна молба није уважена па су сва тројица остала да живе и раде у Панчеву. Свој живот др Димитрије Радуловић посветио је приватној лекарској пракси, гинекологији и акушерству. Велики напор је улагао у здравствено образовање мајки да би своју децу подизале на прави начин. Био је сарадник листа „Зимзелен“, који је излазио у Суботици. Године 1848., у том часопису је објављен његов чланак под насловом „*О погрешкама и празноверицама при неговању деце*“ који је штампан у оквиру Народног лекарског календара (18). Календари су у то време сматрани за најважнију књигу коју народ треба да чита. Чланак др Радуловића био је подељен на осам целина са следећим насловима: „Дете не треба дати мати, докле се не крсти, јер ће прождрљиво бити; Што пре мати новорођено дете пољуби, тиме ће га више волети, нити ће му се икакво зло догодити; Не ваљадецу у ново, него у старом месецу одбити, јер у новом месецу одбијена деца-зло и споро расту!; Дете не треба у зиму, када снег земљу покрива, одбити, јер ће рано оседети; Дете до треће године много разумније бива од другог; Дете млађе од године, не ваља да у огледало гледа, јер ће касније ослепети и полудети; Дете пузећи не ваља прекорачити, јер неће добро расти; Не ваља у огњене дане (Hundstage) крв пустати, нити средство за столицу узети, јер ко то чини полуди“. Својим чланцима настојао је да у српском народу развије свест о значају лекара и укаже на недостатке и слабости видара. О проблему видара известио је Дирекцију штабног лекарства 1852. године. Добио је одговор да је у области Границе видарима дозвољен рад, и да тек у случају тешких и компликованих болести они имају обавезу да се за савет обратe дипломираним докторима медицине [2]. Међутим, лекари у Србији, за разлику од колега у Аустрији, били су дужни да пријаве надрилекаре властима, јер је проблем надрилекарства у Србији био регулисан Наставленијама за окружне лекаре и физикусе.

Девог априла 1850. године, Генерална команда из Темишвара послала је панчевачком Магистрату обавештење да је панчевачком лекару др Димитрију Радуловићу постављен за комунитетског физикуса на упражњено место у Сремским Карловцима. Магистрату је наложено да Радуловића обавести о његовом постављању на место државног физикуса (службеника) и о обавези да положи заклетву. Тај налог Магистрат је извршио и априла или маја исте године, др Димитрије Радуловић је прешао на нову дужност [2]. Због пажње коју је посвећивао оболелима и своје стручности 1850. године изабран је за почасног грађанина Панчева. У повељи коју је том приликом добио наведено је да је “током свог седмогодишњег рада као практични лекар, својом хуманошћу стекао поштовање у овом комунитету” (2).

Међутим, пошто је у време добијања те повеле већ био на дужности у Сремским Карловцима, она му је уручена у том граду. Ово признање указује на то да је др Димитрије Радуловић оставио посебан траг у Панчеву. Пре њега као ни после њега ниједан лекар није постао почасни грађанин Панчева, иако је лекара на служби у том граду било много.

О ЛИЧНОСТИ ДР ДИМИТРИЈА РАДУЛОВИЋА

Др Радуловић је осим за медицину, био талентован и за писање и реторику. Био је аутор неколико песама у десетерцу, насталих у периоду од 1833. до 1835. Са групом младих људи у Панчеву је 1843. покушао да организује позоришну дружину која би давала представе на српском језику [19]. Године 1847, венчао се са Јелисаветом Ристић, ћерком угледног белоцркванског трговца Христофа Ристића. У том браку имао је једно дете, које није живело дуго. Убрзо после смрти детета, умрла је и његова жена (после 1850. године). Након тога, др Димитрије Радуловић био је потпуно посвећен свом послу. После седам година живота и преданог рада у Панчеву, прешао је у Сремске Карловце у којима је, као градски физик, радио до краја живота [20]. Школске 1860/61 године био је изабран за члана Патроната Карловачке гимназије, који је управљао гимназијом под окриљем Српске православне цркве. Др Димитрије Радуловић био је члан Патроната до смрти 14. априла 1865. године (по јулијанском календару) [21]. У некрологу објављеном у листу Напредак 1865. године записано је: „Опет имадосмо жалосну дужност, да великог човека из наше средине до града допратимо; то беше др Димитрије Радуловић варошки физик и члан гимназијског патроната. Спровод беше свечан и леп, као што га и покојник заслужује, чинодржаше многи свештеници са три архимандрита на челу и сам св. Патријарх при опелу био и читао јеванђеље и молитве. Том приликом г. Протосинђелић Теофан Живковић изговори лепу надгробну беседу у вештом слогу пуну садржине и осећања, иза њега прочитао је професор Стојановић покојников живопис; сва господа варошка са целим отменим грађанством и гомилом осталог становништва као и многа господа из Варадина и Новог Сада стекоше се, да умрлом последњу пошту учине. У другу Радуловићу изгубило је наше место поштеног и честитог грађанина и лекара, што се по општој жалости за њиме најбоље види. Патронат гимназијски изгубио је члана, који је настојао око свога звања, одликовао седобрим срцем и савеснушћу и био примчив за изискивање напредујућег времена. Покојник је у млађе доба свој рад и на књижевном пољу, чланака његових било је у Павловићевом Србском народном листу, у Зимзелену итд. Лака му земља и велико хвала!“ [22].

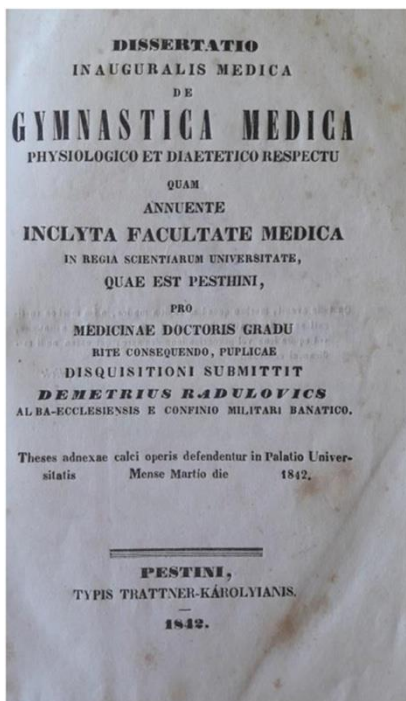
ЛИТЕРАТУРА

1. Stajić V. Prvi Srbi doktori. Miscellanea 3. Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda; 1940, knjiga 41, str. 201
2. Istorijski arhiv u Pančevu. Zbirka profesora Đorđa Živanovića (dalje ZPŽ), F1.
3. Ištvanic M. Prilozi za biografiju dr Dimitrija Radulovića (1814-1865)-prvog lečnika sportske medicine u Vojvodini. Savez za fizičku kulturu Hrvatske; god.17, br. 69 (1986), str. 245-247
4. Sakač D, Sakač V, Čabarkapa V, Bugarski V. Dr Jovan Andrejević Joles, prvi srpski anatom: život i delo. Istorija medicine: Srp.Arh Celok Lek. 2011; (11-12): 838-842.
5. Jovančević D, Sakač V. Studenti medicine-stipendisti Tekelijanuma i zadužbinara Matice srpske od 1838. do 1914.U zborniku radova. Sedmog naučnog skupa: 800 godina srpske medicine; Soko grad, 2016 jun 9-12; ur. Zoran Vacić. Beograd: Srpsko lekarsko društvo; 2017, str. 349-366.
6. Milisavac Ž. Istorija Matice srpske, deo 2, 1864-1880: vreme izneverenih nada i borba za opstanak. Novi Sad: Matica srpska; 1992. str. 575.
7. Milisavac Ž. Istorija Matice srpske, deo 1, vreme nacionalnog buđenja i kulturnog preporoda 1826-1864. Novi Sad: Matica Srpska; 1986. str. 810.
8. „Disertacija Dra Dimitrija Radulovića“. Miscellanea 1. Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva. Beograd: Centralni higijenski zavod; 1937, knjiga 25, str.168
9. Hrvatsko društvo za sportsku medicinu. Hrvatski lečnički zbor [internet]. Preuzeto: <https://www.sportskamedicina.hr/hdsm/povijest/>
10. Sakač V, Dankuc D, Kobilarov A. Početak zdravstva Sremskih Karlovaca i dr Aleksandar Dankuc. Zbornik radova Četvrtog naučnog skupa: 800 godina srpske medicine. Soko grad, 2013 jun 6-9; Beograd: Srpsko lekarsko društvo; 2017, str. 161-166.
11. Jakovljević M. D. Srpske kulturne i prosvetne ustanove u Mađarskoj u 19. veku kao nosioci kulturološkog preporoda srpskog naroda [doktorska disertacija]. Megatrend univerzitet Fakultet za kulturu i medije Beograd; 2015
12. Novak Đ. Istorijski razvoj sportske medicine i zdravstvene zaštite sportista Vojvodine. Novi Sad; Aktuelno u praksi, 2017. br. 2, str. 58-59
13. Radulović D. Dissertatio inauguralis medica de gymnastica medica physiologico et diabetico respectu. Pestini: Typis Trarrner-Károlyianis, 1842, 27-28
14. Lekarska gimnastika. Srbski narodni list. Pešta, broj 32, 1842, str. 247-252
15. Lekarska gimnastika. Srbski narodni list. Pešta, broj 30, 1842, str. 233-235
16. Lekarska gimnastika. Srbski narodni list. Pešta, broj 29, 1842, str. 229-232
17. Đorđević D. Istorija Pančevačke medicine do 1944. godine. Pančevo: Den Satelit, 2004. str.47.
18. Andrić A. Zimzelen: srbsko-narodный мѣсечословъ за 1848. Subotica. III godina, str. 123-130
19. Pozorišni život Pančeva [internet]. [2018 januar 5]. Preuzeto: http://digilander.libero.it/zivoslav/tekstovi/ostalitekstovi/Kratka_istorija....htm
20. Srpska akademija nauka i umetnosti – Arhiv u Sremskim Karlovcima. KM -440
21. Petrović K. Istorija Srpske pravoslavne velike gimnazije karlovačke. Matica Srpska; 1951. p.358.
22. Napredak. Sremski Karlovci; 1865. br.30

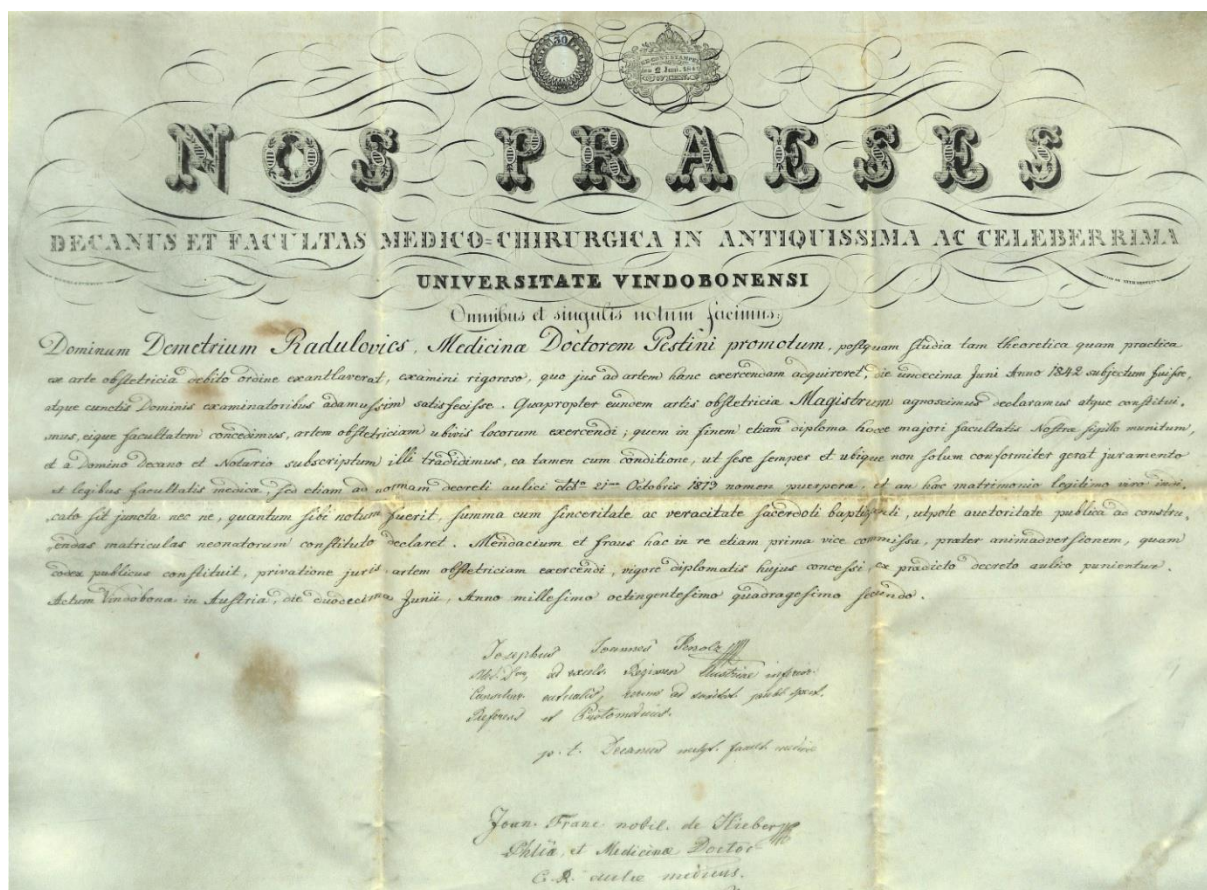
TESTIMONIUM SCHOLASTICUM.						
Nomen, Cognomen, Aetas, Religio.	Natio, Locus natalis et Provincia.	Pater, Tutor, aut Curator, ejusque Conditio, et Habitatio.	Annus, et Scholam quam frequentavit.	C l a s s i s		
				In Doctrina Religionis.	In ceteris Disciplinis.	In Moribus.
Demetrius Radulovic, annorum 19. S. N. A. R.	Serbus, Abto. Eccl. Sja, Nava, trus.	Tutor frater Nicolaus Ra. Dulovic, mer. cator ibidem.	Anno 1834. M. Humanitatis scholam diligent. frequentavit.	Eminens primus.	In Poetria eminens primus. Auctoribus 5= 5= Historia univen. eminens primus. Logica eminens. Ethica eminens primus. Mythologia eminens. Geometria eminens primus. Arithmetica eminens primus. Anthropologia 5= 5= Filo eminens.	Classis prima, ea cum grat. celeritate, ut Confos juven. tatis Lycei se fuerit.
Datum Carlovicii die 3. Augusti 1834.						
Gregorius Lazic, Professor Panduricus.		Paulus Malibor, sup. Eccl. Carlov. Officiarius et Catecheta.		Jacobus Serenic, Humaniorum Professor et Gymnasij Director.		

Слика 1. Сведочанство Димитрија Радуловића о завршеном шестом разреду Карловачке гимназије, 1834. Историсјки архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1.

Figure 1. Dimitrij Radulovic's school certificate of the completed sixth grade of the Gymnasium of Karlovci, 1834. Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1

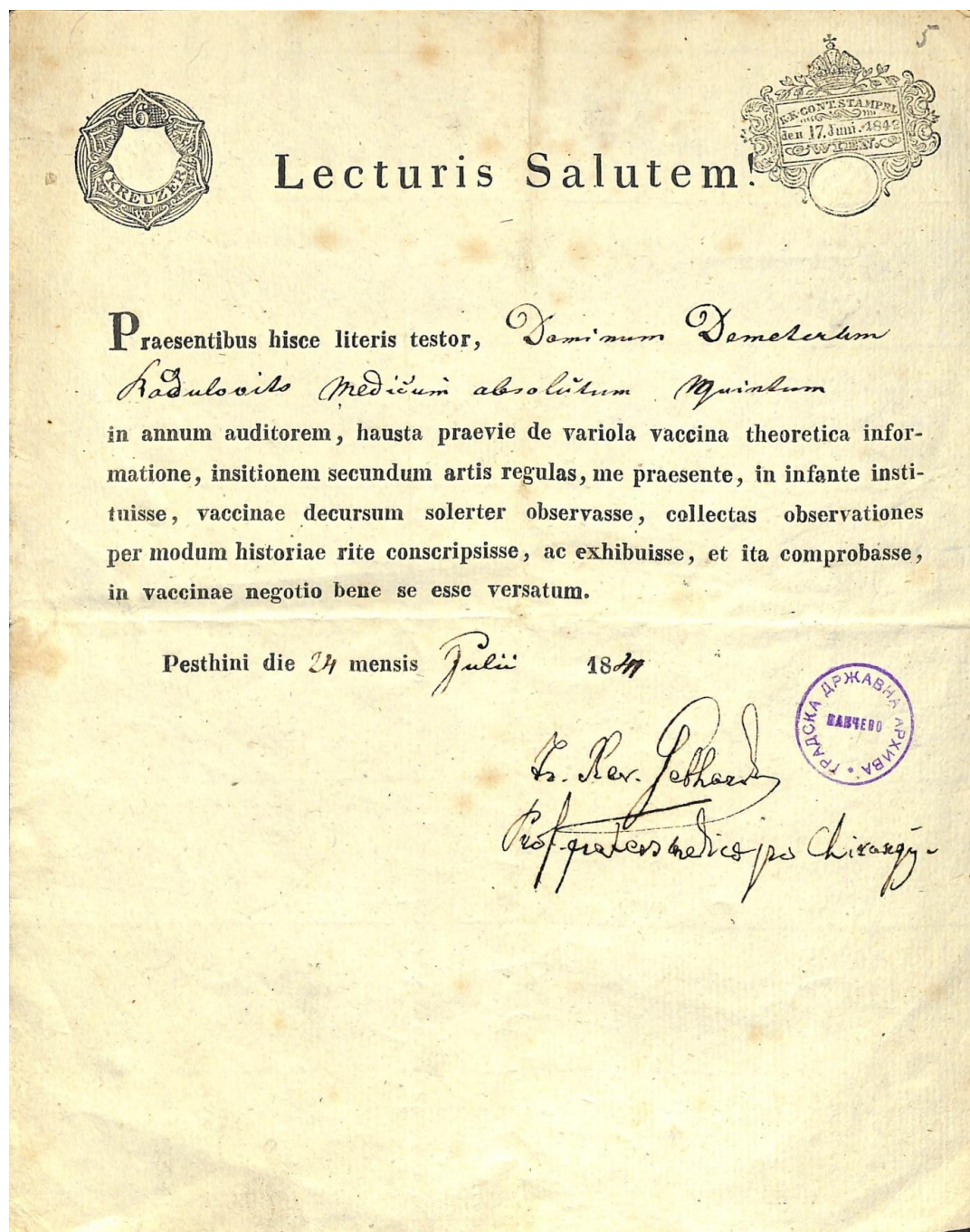
Слика 2. Насловна страна докторске дисертације др Димитрија Радуловића, 1842.
Figure 2. Cover page of the doctoral dissertation of Dr Dimitrije Radulović, 1842

Слика 3. Диплома др Димитрија Радуловића о стеченом знању магистра породилства (Универзитет у Бечу, Медико-хирушки факултет, 1842. године). Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1.
Figure 3. Diploma Dr. Dimitrija Radulović on the acquired knowledge of the Master of obstetrics (University of Vienna, Faculty of Medicine and Surgery, 1842). Historical Archive in Pancevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F 1.

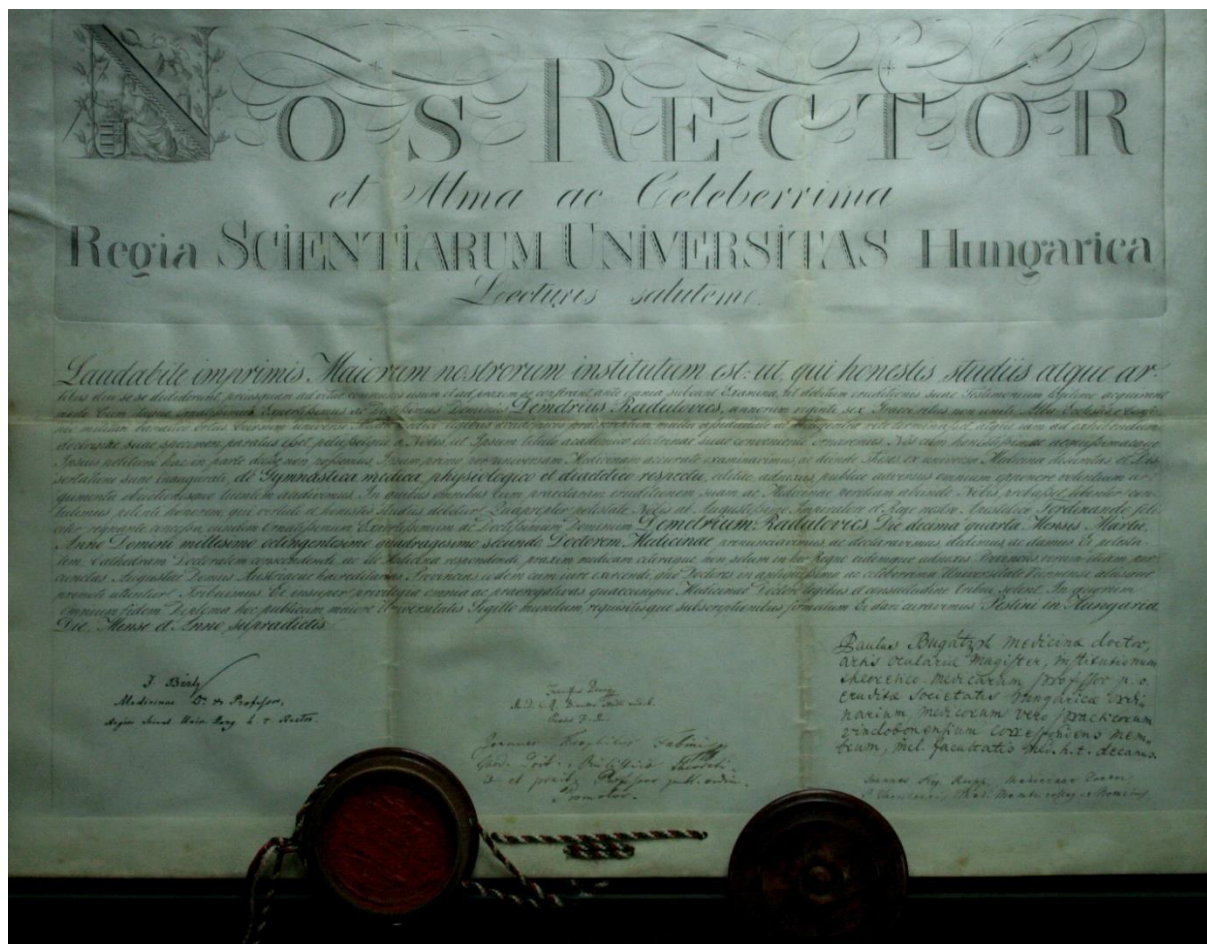

Слика 4. Печат Универзитета у Бечу са дипломе др Димитрија Радуловића, 1842., Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1.
Figure 4. Stamp of the University of Vienna on the diploma of Dr Dimitrije Radulović, 1842, Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F1.

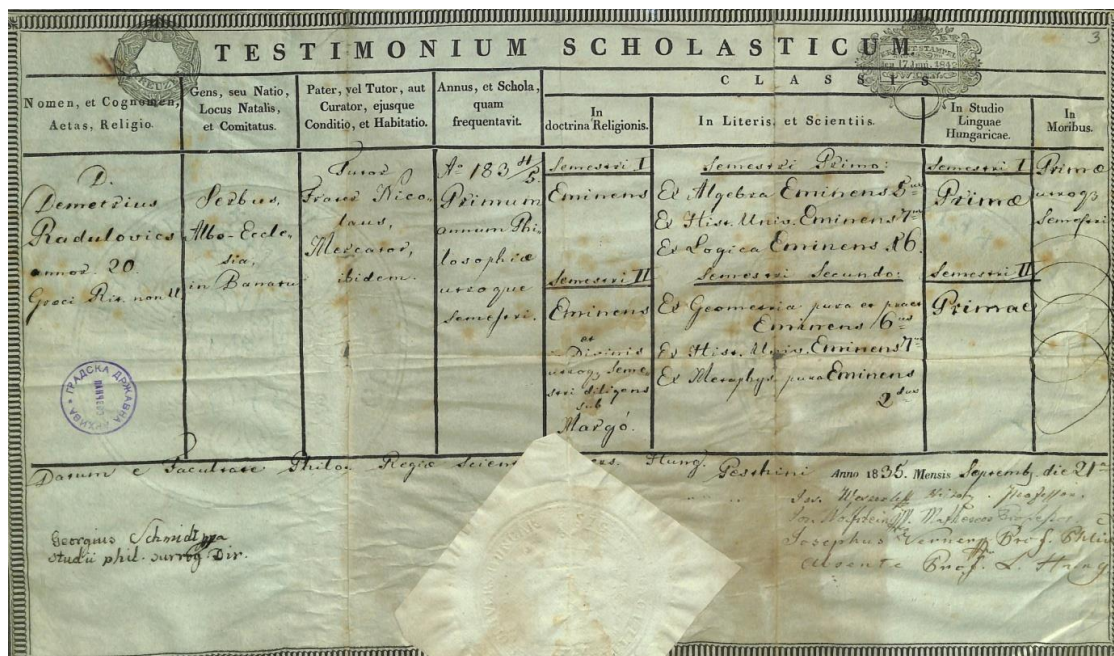
Слика 5. Уверење о завршеном курсу о лечењу великих богиња. Пештански универзитет 1841. године, Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф1

Figure 5. Certificate of the completed course on the treatment of smallpox, Pestan University, 1841, Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanovic, F 1

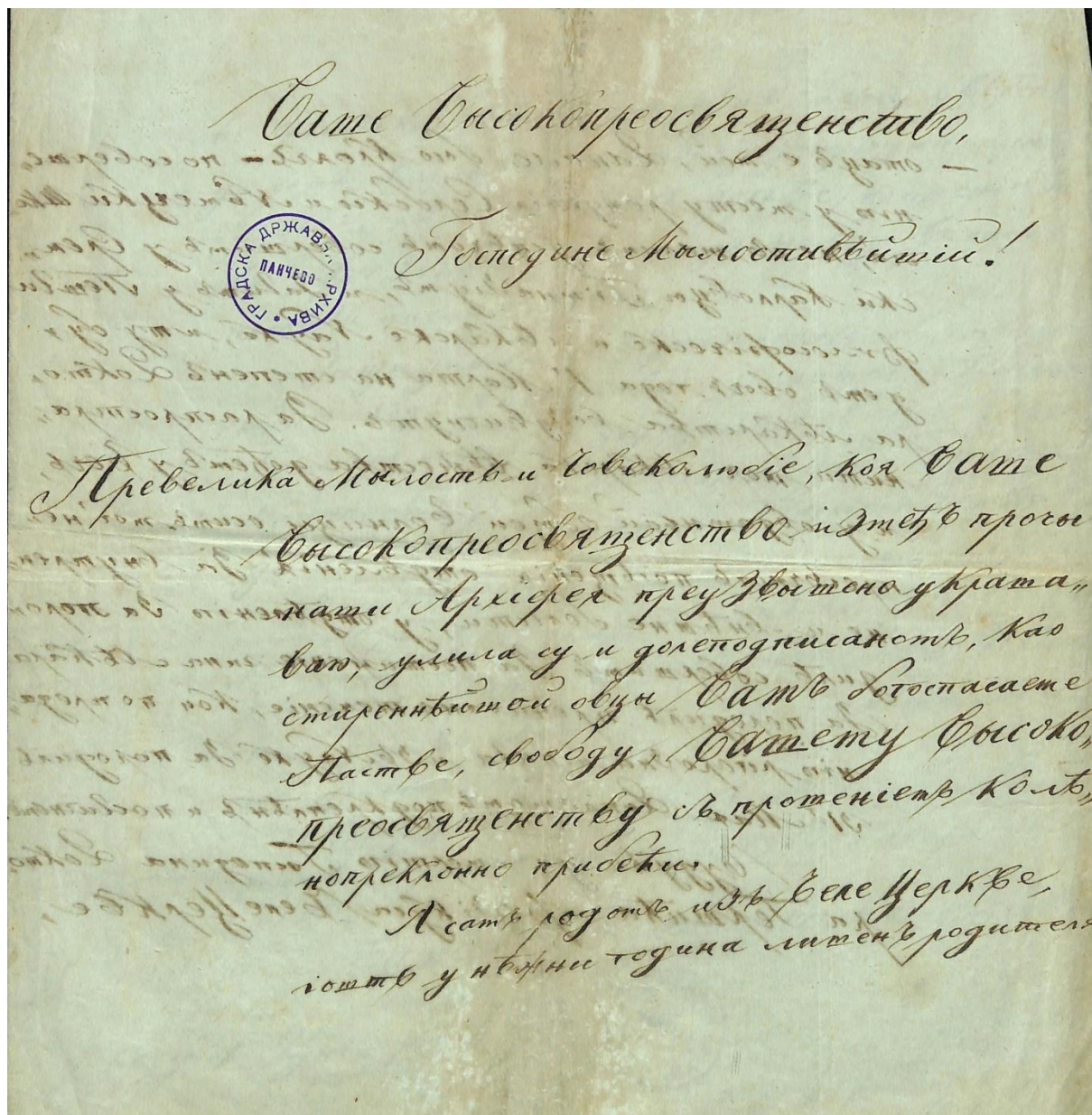
Слика 6. Докторска диплома др Димитрија Радуловића стечена на Универзитету у Пешти 1842. године. Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф 1.

Figure 6. Dr. Radulović, Ph.d, graduated at the University of Pest, 1842. Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F 1.

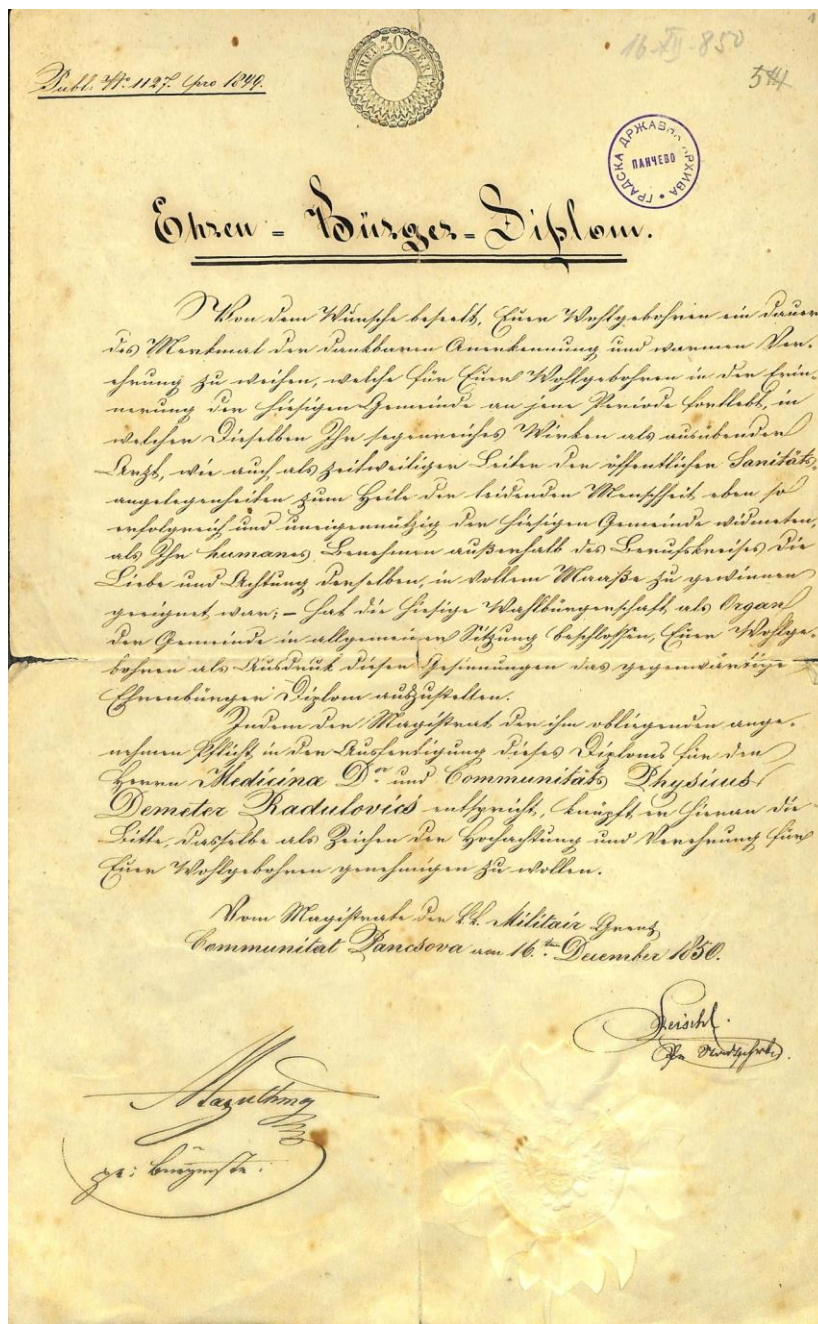
Слика 7. Сведочанство др Димитрија Радуловића са прве године филозофије (за 1. и 2. Семестар), 1835. Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф 1.

Figure 7. Dimitrije Radulović's school certificate of the first year of the philosophy studies (for the first and second semester), 1835, Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F 1.

Слика 8. Молба др Радуловића Епископу вршачком (Јосифу Рајачићу) да га препоручи властима за физика у Белој Цркви, 1842. Беч. Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф 1

Figure 8. Request letter written by Dr Radulovic to the bishop of the city of Vršac (Josif Rajačić) asking for his recommendation to the authorities for physics in Bela Crkva, 1842, Vienna. Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F 1

Слика 9. Повеља почасног грађанина града Панчева из 1850. године. Историјски архив у Панчеву, Збирка професора Ђорђа Живановића, Ф 1

Figure 9. Muniment of the honorary citizen of the town of Pančevo from the year 1850, Historical Archive in Pančevo, Collection of Professor Đorđe Živanović, F 1.

